

KATARINA SPEHNJAK

Orijentacioni pregled i analiza izvora
i literature o SSRNJ 1945–1978.

Uvod

Sagledavajući bitne razvojne procese u povijesti naše socijalističke izgradnje, uočavamo svu mnogoznačnost uloge političkih činilaca. U revolucionarnoj akciji mijenjanja društvenih odnosa, organizirana radnička klasa, predvođena avangardom, postupno ostvaruje svoju povijesnu zadaću emancipacije klase i cijelog društva. Savez komunista i ostale progresivne snage preobražavaju svoju ulogu adekvatno procesima koji reku. U današnjem periodu razvoja socijalističkog samoupravljanja organizirane subjektivne snage, posebno Socijalistički savez radnog naroda, kao najšira i najspecifičnija od njih, dobivaju novu ulogu. Pluralizam samoupravnih interesa »koji izvire iz klasnih, ekonomskih, političkih i socijalnih uvjeta života i rada«¹ i manifestiraju se u različitim sferama društvenog života, zahtijeva od SSRN zajedno sa SK, kao jednog od sastavnih dijelova toga demokratskog pluralizma, da se angažira u izražavanju i osmišljavanju te raznolikosti i razrješavanju proturječnosti.

Kao jedan od subjekata kojima je u programskim i normativnim dokumentima dano značajno mjesto u društvu, nada se SSRN kao predmet istraživanja u svojoj organizacijskoj i programskoj specifičnosti. Ta specifičnost upućuje nas na kontinuitet razvoja SSRN kao nastavljača »aktivnosti Narodnooslobodilačkog fronta koji je nastao u vreme narodnooslobodilačkog rata i revolucije kao front jedinstva svih onih političkih snaga koje su se, predvođene Komunističkom partijom Jugoslavije, borile za oslobođenje naše zemlje, za demokratsku vlast naroda i za klasne, socijalne, političke i druge interese radničke klase i radnih masa«², te na sadržaj i forme toga kontinuiteta i na mjesto i ulogu SSRN u sistemu socijalističkog samoupravljanja.

Unatoč društvenoj aktualnosti i pojavnosti posebnosti, Socijalistički savez ostao je do danas nedovoljno istražen. Naša suvremena historiografija

¹ E. Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Beograd, 1978, 110.

² *Isti*, nav. dj., 228.

veoma se malo angažirala u istraživanju poslijeratne izgradnje u SFRJ,³ pa tako i povijesnog razvitka SSRN nakon 1945. godine, a još manje je tematiziran u raznolikim sadržajima i oblicima rada i u pojmovnom određenju. Činjenica da postoje problemi metodološkog pristupa⁴ istraživanju socijalističke izgradnje i određeni »spor« između historiografije i novih disciplina, koje su upućene na probleme u sferi društvenog,⁵ nimalo ne umanjuje kritiku o nedostatnosti ozbiljna istraživačkog rada na ovoj temi.⁶ U proučavanju procesa suvremenog jugoslavenskog društva, političkih procesa i činilaca, najangažiranija je politologija koja doprinosi i do ovog predmeta, ali uglavnom zauzima primat samo zahvaljujući upućenosti na predmet a ne i po rezultatima istraživanja.

Ovaj je rad, u kojem je prezentirana literatura o Narodnom frontu, odnosno Socijalističkom savezu radnog naroda, u periodu razvitka od 1945. do 1978. pokušaj da se pregledom i analizom izvora i literature dijagnostičira, na nivou deskripcije – kvalitativna i kvantitativna zastupljenost te problematike. Kako je tema nedovoljno proučavana, te utoliko i ne postoje posebni pregledi literature, ovaj prikaz ne posjeduje preciznost i iscrpnost bibliografskog rada, ali ipak može predstavljati globalan uvid i ispunjavati svrhu u prvoj fazi ostvarivanja projekta »Proučavanje povijesti socijalističke izgradnje u SR Hrvatskoj«.

Odbir literature koja proučava Narodni front Hrvatske, odnosno Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske, nemoguć je bez uvažavanja literature o NFJ (SSRNJ), s obzirom da je NFH (SSRNH) njegov sastavni dio i u povijesnom kontinuitetu, i u jedinstvenim političkim osnovama. Specifičnosti međutim postoje, te se postavlja zadaća dugoročnijeg istraživanja koje bi te specifičnosti utvrdilo i objasnilo.⁷

Korištenjem predmetnih kataloga biblioteka, konzultiranjem dosadašnjih bibliografskih izdanja⁸ i analizom literature, učinjen je ovaj pregled koji obilježavaju ovi elementi: najobimnija je objavljena građa, odnosno izvori koje čine materijali sa kongresa, konferencija, plenuma, savjetovanja, te obuhvaćaju, osim programskih dokumenata, izvještaje, diskusije i sl.; značajan su izvor i ocjene o NF (SSRN) od neposrednih kreatora i sudionika politike: J. Broza Tita, E. Kardelja, V. Bakarića, dr.; a izvor-

³ O proučavanju povijesti socijalističke izgradnje; posebno o rezultatima istraživanja u jugoslavenskoj historiografiji i ostalim društvenim znanostima pisala je *L. Sklevický* u svom radu: Orijentacioni pregled izvora i literature za proučavanje historije socijalističke izgradnje, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje ČSP), 2/1978.

⁴ O problemima metodologije detaljnije vidi: *L. Sklevický*, nav. rad, i *B. Kašić*, Problemi istraživanja skupštinskog sistema u SFRJ, ČSP, 3/1978. Ti su radovi dio projekta »Proučavanje povijesti socijalističke izgradnje u SR Hrvatskoj« Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, objavljenog u ČSP, 2/1978.

⁵ Usp. *L. Sklevický*, nav. rad, 21.

⁶ »Socijalistički savez [...] nije bio do danas predmet naučnog proučavanja ni subjekt teorije koja bi ga istovremeno rekonstruisala na osnovu dosadašnje prakse i usmerila tu praksu u okvire i pravce ostvarivanja političkog života kao socijalističke i samoupravne demokratije [...]« *J. Đorđević*, O samoupravnom i odgovornom društvu, Beograd 1971, 462.

⁷ Usp. *Z. Tomac*, Povijest socijalističke izgradnje u Hrvatskoj, ČSP, 2/1978, 4.

⁸ Jugoslavenska retrospektivna bibliografska građa: knjige, brošure, muzikalije 1945–1967, II, Beograd 1970; Bibliografija Jugoslavije: knjige, brošure i muzikalije (1968–1978).

nog su značaja i izdanja iz perioda neposredno poslije oslobođenja koja imaju prvenstveno ideološko-odgojno i propagandno obilježje; učestalije istraživanje politike NF (SSRN) primjećuje se nakon uvođenja samoupravljanja 1950. i osobito poslije donošenja Ustava 1963 (kojim su i normativno regulirani prošli, te anticipirani naredni pravci razvoja) — radovi, izrazito politološkog usmjerenja, bave se uzrocima i pravcima organizacione transformacije NF (SSRN), ulogom SSRN u političkom sistemu, te odnosima SSRN i SK i sl.; i uglavnom su na razini razrađivanja normativnih i programskih načela a manje se osnivaju na praćenju povijesnog kontinuiteta i empirijskim pokazateljima; značajna je i publicistička literatura.

Ovom pregledu vremenski ne pripada literatura koja proučava NF od perioda njegova nastajanja (akcije KPJ za stvaranje antifašističkog fronta nakon VII kongresa Kominterne) do 1945. godine, međutim nezaobilazno je, u cilju sistematskog i kontinuiranog istraživanja te problematike, navesti najosnovnije podatke o ovoj, inače prilično obimnoj, literaturi koja je u prvom redu rezultat znanstvenoistraživačkog rada. Razvitak NFJ do 1945. godine proučavali su: I. Jelić,⁹ D. Živković,¹⁰ M. Marković,¹¹ M. Rakić,¹² B. Petranović,¹³ P. Damjanović,¹⁴ M. Bosić¹⁵ i dr., a NFH istraživali su S. Žarić¹⁶ i M. Sobolevski.¹⁷

⁹ I. Jelić, Razvitak Narodnog fronta u Jugoslaviji, *Historijski pregled*, 3–4/1964; *isti*, O proučavanju nekih problema organiziranja Narodnog fronta u Jugoslaviji do 1941, *Putovi revolucije*, 3–4/1964; *isti*, Osnovni problemi stvaranja Narodnog fronta u Jugoslaviji do 1941, *Putovi revolucije*, 7–8/1966; *isti*, O počecima priprema rukovodstva Komunističke partije Hrvatske za ostvarivanje Narodno-oslobodilačke fronte, *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1972; *isti*, Komunistička partija Hrvatske 1937–1941, Zagreb 1972.

¹⁰ D. Živković, Narodni front Jugoslavije 1935–1945, Beograd 1978.

¹¹ M. Marković, Osvrt na razvitak Narodnog fronta Jugoslavije, bez mj. izd., 1948.

¹² M. Rakić, Splitski plenum CK KPJ i stvaranje Narodnog fronta, *Pregled*, 4 i 5/1963.

¹³ B. Petranović, Jedinствeni narodnooslobodilački front (JNOF) — poreklo i karakter, Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine, Zagreb 1976.

¹⁴ P. Damjanović, Osvrt na iskustva i neke osnovne specifičnosti razvitka Narodnog fronta u Jugoslaviji, *Prilozi za istoriju socijalizma*, 4, Beograd 1967; *isti*, O nekim momentima i etapama razvoja i o najvažnijim osobenostima Narodnog fronta u Jugoslaviji do rata, *Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1–2/1966; *isti*, Prilog razmatranju problema Narodnog fronta u svjetlu politike Kominterne do juna 1941, Narodni front i komunisti 1938–1945, Jugoslavija, Čehoslovačka, Poljska, Beograd, Prag, Varšava 1968.

¹⁵ M. Bosić, Aktivnost Komunističke partije Jugoslavije na stvaranju Jedinственe radničke partije 1935, Istorija radničkog pokreta, zbornik predavanja, sv. 3, Beograd 1966.

¹⁶ S. Žarić, JNOF Hrvatske i njegovo značenje u završnom periodu rata, Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji u završnoj etapi drugog svjetskog rata, Beograd 1978; *isti*, Osnivanje JNOF-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Varaždin 1976; *isti*, Proces stvaranja Jedinственe narodnooslobodilačke fronte u sjevernoj Dalmaciji do njezina oslobođenja, Zbornik IHRPH Dalmacije, 4, Split 1978.

¹⁷ M. Sobolevski, Narodni front u Hrvatskoj, Narodni front i komunisti 1938–1945...; *isti*, Narodni front u Hrvatskoj (Prilog pitanju organizacionog razvitka JNOF Hrvatske 1944–1945), *Putovi revolucije*, 9/1967. Vidi i: D. Živković, Konstituisanje Glavnog odbora JNOF-a Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj revoluciji u Hrvatskoj 1944. godine.

Za uvod u problematiku NF uputno je koristiti se i radom J. Broza Tita, »Narodni front kao općenarodna politička organizacija«.¹⁸

Prvi dio rada sadrži pregled i analizu izvora u ovim poglavljima:

- a) programski dokumenti i povijesni razvoj NFJ (SSRNJ) odnosno NFH (SSRNH);
 - b) ocjene kreatora — sudionika politike;
 - c) ostali izvori,
- a u drugom dijelu prezentira se literatura:
- a) cjeloviti radovi o socijalističkoj izgradnji;
 - b) monografski radovi;
 - c) ostali radovi.

Izvori

Polaznu osnovu prilikom svakog istraživanja predstavljaju izvori. U ovom su pregledu to programski dokumenti i radni materijali same organizacije i oni zauzimaju, po obimu, izuzetno značajno mjesto. Pristupačni su u obliku stenografskih bilješki i dokumenata sa kongresa NFJ (SSRNJ) i NFH (SSRNH). Svojevrsan su dokument i političke ocjene. Veoma iscrpan uvid u sve izvore pruža i dnevna štampa, posebno *Borba*, kao glasilo SSRNJ, i *Vjesnik*, kao glasilo NFH (SSRNH) te publikacije same organizacije (npr., *Bilten* RK SSRNH). Za istraživanje prirode i obilježja NF (SSRN) i uloge koja mu je namijenjena u društveno-političkom životu, indikativni su podjednako dokumenti same organizacije, programski materijali KPJ (SKJ) i normativni dokumenti našega društva.

a) Programski dokumenti i povijesni razvoj NFJ (SSRNJ) i NFH (SSRNH)

Period uoči i nakon završetka narodnooslobodilačkog rata predstavlja etapu za koju je »karakteristično organizaciono stvaranje Narodnog fronta Jugoslavije kao specifične političke organizacije i bliže određivanje njegovog mjesta, karaktera i uloge u novostvorenoj političkoj strukturi«.¹⁹ Na Prvom kongresu NFJ, održanom od 5. do 7. VIII 1945, usvojen je prvi pisani program, utemeljen na tekovinama narodnooslobodilačke borbe,²⁰ potrebi obnove zemlje²¹ i izgradnji novih socijalističkih društvenih

¹⁸ J. Broz Tito, Narodni front kao općenarodna organizacija, Izgradnja nove Jugoslavije, II, knj. II, Beograd 1948.

¹⁹ B. Petranović, Narodni front u političkoj strukturi Jugoslavije (1944–1946), Narodni front i komunisti..., 653.

²⁰ »Kroz sve vrijeme narodnooslobodilačkog rata Narodnooslobodilački front bio je organizaciona forma borbe naših naroda protiv okupatora i njegovih tvorevina [...]« — E. Kardelj, Politički položaj kod nas i u svijetu i zadaci Narodnog fronta Jugoslavije, Narodni front Jugoslavije, Zadaci, Program, Statut, Beograd 1945, 13.

²¹ Usp. Govor predsjednika Narodnog fronta Jugoslavije Josipa Broza Tita, Narodni front Jugoslavije, Program i statut, Zagreb 1945, 30–31.

odnosa. Program koji »ilustruje genezu i koncept političkog sistema, a donekle i kontinuitet revolucionarne unutrašnje i spoljne politike nove Jugoslavije [...]«²² definirao je Narodni front Jugoslavije kao »općenarodni antifašistički demokratski pokret naroda Jugoslavije«²³ i kao »osnovnu političku snagu za očuvanje i učvršćenje demokratskih tekovina narodno-oslobodilačke borbe i za izgradnju nove Demokratske Federativne Jugoslavije«.²⁴ Osnovna su načela Programa: državna cjelina i nezavisnost Jugoslavije, bratstvo i jedinstvo naših naroda, potpuna ravnopravnost naroda u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, bratski savez, suradnja i uzajamno pomaganje sa SSSR-om, prijateljstvo sa svim slobodoljubivim narodnim pokretima, mir među narodima, borba protiv fašizma i reakcije, republikanski oblik vladavine, narodna vlast, obnova i izgradnja zemlje i drugi zadaci.²⁵ Na Kongresu je usvojen i Statut, kojim je utvrđeno da »član Narodnog fronta Jugoslavije može biti svaki čestiti i slobodoljubiv građanin koji uživa sva građanska i biračka prava u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, a usvaja i radi na ostvarenju načela sadržanih u programu i statutu, primljenih na kongresu [...]«.²⁶ Statutom je utvrđena i organizaciona struktura,²⁷ kao i prava i dužnosti članova.²⁸ U referatu E. Kardelja osvijetljen je razvitak Fronta koji »[...] nije bio jednak u svim (jugoslavenskim) zemljama«²⁹ i priroda te jedinstvene organizacije čija je snaga »baš u tome što se on razvijao odozdo i što njegova glavna aktivnost nije bila u vrhovima, nego u najnižim, terenskim odborima i organima Fronta [...]«.³⁰

Svoju potvrdu i podršku Program NFJ dobio je na izborima za Ustavotvornu skupštinu 11. XI 1945, kad je za listu NFJ glasalo 90,5% birača,³¹ što je »bio još jedan dokaz jedinstva masa, ostvarenog i kroz ovu najmasovniju općenarodnu organizaciju«³² i udarac otporima reakcije,³³ posebno unutrašnje; koja se javljala kao »demokratska opozicija izvan Na-

²² I. Vuković, Socijalistički savez radnog naroda u političkom sistemu SFRJ, Beograd 1975, 102.

²³ Osnovna organizaciona načela Narodnog fronta Jugoslavije, čl. 1, Narodni front Jugoslavije, Zadaci..., 51.

²⁴ Isto, 51.

²⁵ Usp. Osnovna programska načela Narodnog fronta Jugoslavije, Narodni front Jugoslavije, Zadaci..., 3-12.

²⁶ Osnovna organizaciona načela Narodnog fronta Jugoslavije, čl. 2, Narodni front Jugoslavije, Zadaci..., 51-52.

²⁷ Isto, čl. 6-14, 14-16.

²⁸ Isto, čl. 15, 16-17.

²⁹ E. Kardelj, Politički položaj kod nas..., 19.

³⁰ Isto, 26-27.

³¹ Usp. D. Bilandžić, Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945-1969, Zagreb 1969, 16.

³² I. Vuković, nav. dj., 103.

³³ O aktivnosti unutrašnje reakcije vidi: B. Petranović, Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd 1969; isti, Narodni front u političkoj strukturi Jugoslavije (1944-1946), Narodni front i komunisti...

rodnog fronta« i »demokratska opozicija unutar Narodnog fronta«³⁴ (nakon izbora u Narodnom frontu počinje proces raslojavanja i opozicija biva uskoro izolirana³⁵).

Prvi kongres Narodne fronte Hrvatske održan je od 13. do 15. X 1946.³⁶ i na njemu je dana geneza razvoja NFH i istaknuta uloga u okupljanju širokih narodnih masa u borbi protiv neprijatelja i u očuvanju demokratskih tekovina revolucije. Svojim djelovanjem u savezu radnika, seljaka i svih progresivnih i rodoljubivih slojeva, uz presudnu ulogu Komunističke partije, Fronta je objedinjavala socijalne, političke, ekonomske i kulturne težnje naroda. Smjernice za daljnji rad, naznačene u Rezoluciji, temeljile su se na ulozi NFH u osnovnim pravcima društveno-ekonomskog i političkog razvitka i na Programu NFJ.³⁷

Drugi kongres NFJ, održan 26. i 27. IX 1947, dao je ocjenu o aktivnosti Fronta u periodu između dva kongresa: djelatnost je bila raznovrsna i uspješna; sastojala se u pripremi izbora za Konstituantu, tumačenju i provođenju mjera agrarne reforme i nacionalizacije, u akcijama opismenjanja, obnovi zemlje i dr.³⁸ Osnovni oblici i metode rada Fronta u tome periodu bili su: konferencije u ulici, poduzeću, selu, rajonima, gradu, zatim mitinzi i dr., javne manifestacije³⁹ kojim su se »u okviru dobijenih smjernica Partije«⁴⁰ mobilizirali širi slojevi naroda. U referatu J. Broza Tita »Narodni front kao općenarodna organizacija« izložena su obilježja programa Narodnog fronta u Jugoslaviji prije rata koji se sastojao u borbi »protiv socijalnog izrabljivanja i nacionalnog ugnjetavanja [...], za demokratizaciju zemlje, a protiv fašizma [...]«,⁴¹ i u poduzimanju mjera za obranu zemlje, borbi protiv pete kolone i u uspostavljanju diplomatskih odnosa i saveza sa Sovjetskim Savezom.⁴² »Istinski demokratski karakter Narodnog fronta omogućio je i stvaranje nove narodne vlasti — istinski demokratskog karaktera. To su bili narodno-oslobodilački odbori«⁴³ — kaže se u referatu o ulozi Fronta u narodnooslobodilačkoj revolu-

³⁴ E. Kardelj, Komunistička partija Jugoslavije u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam, V. kongres Komunističke partije, Izveštaji i referati, Beograd 1948, 349–353.

³⁵ Vidi: D. Bilandžić, nav. dj., B. Petranović, Politička i ekonomska ...

³⁶ Vidi: Vjesnik (Narodne fronte Hrvatske), od 14, 15, 16. X 1945, Prvi kongres Narodne fronte Hrvatske, Zagreb 1946.

³⁷ O Prvom kongresu NFJ i problemima i obilježjima rada Fronta neposredno poslije rata vidi i: Referati i članci o Narodnooslobodilačkom frontu, sv. drugi, Zaječar 1945, B. Nešković, Referat o radu Narodnog fronta Jugoslavije, Zagreb 1949, Naprijed za potpunu pobjedu Narodnog fronta, Bibl. »Sl. Dalmacija«, 9, 1945, Temeljne točke Osvobodilne fronte — Razrešitev, sprejeta na Prvem kongresu Osvobodilne fronte, 1945.

³⁸ Vidi S. Žujević, Izveštaj o radu Narodnog fronta Jugoslavije od I kongresa (5–7. avgusta 1945) do danas, Drugi kongres Narodnog fronta Jugoslavije, bez mj. izd., 1947, 16–36.

³⁹ Usp. B. Petranović, Politička i ekonomska osnova ..., 103.

⁴⁰ Isti, nav. dj., 103.

⁴¹ J. Broz Tito, Narodni front kao općenarodna politička organizacija, Drugi kongres Narodnog fronta Jugoslavije, cit., izd. 7.

⁴² Isti, nav. dj., 7.

⁴³ Isti, nav. dj., 11.

ciji. Istaknuta je i uloga Fronta kao »demokracije novog tipa«⁴⁴ u političkom sistemu Jugoslavije u uvjetima socijalističke izgradnje. Rezolucija Kongresa govori o zadacima razvijanja i učvršćivanja osnovnih frontovskih organizacija, provođenja ideološko-političkog obrazovanja, izrade konkretnih programa rada⁴⁵ i o zadacima na širem planu društvenog razvitka.⁴⁶

Zaključcima Petog kongresa KPJ 1948. utvrđeno je da »Narodni front treba dalje razvijati i učvršćivati da bi mogao izvršavati svoje osnovne zadatke:

- a) politički rad u masama, objašnjavanje zadataka i puteva naše socijalističke izgradnje, zadataka borbe protiv ostataka reakcije, tumačenje konkretnih mjera narodne vlasti u izgradnji socijalizma [...],
- b) neposredna aktivizacija masa za socijalističku izgradnju, razvijanje masovnih radnih akcija, pomoć zadrugarstvu i borba za ostvarenje poljoprivrednih planova,
- c) svestrano učešće masa u radu mjesnih organa narodne vlasti, razvijanje kritike i kontrole radnih masa nad radom državnih organa i privrednim aparatom [...].⁴⁷

Drugi kongres Narodnog fronta Hrvatske održan je 23. i 24. I 1949. Na njemu je analizirana politička djelatnost Fronta,⁴⁸ organizaciono ustrojstvo⁴⁹ i postavljeni osnovni zadaci budućeg rada na osnovama odluka Petog kongresa KPJ i Drugog kongresa KPH.⁵⁰

Na Trećem kongresu NFJ, 9–12. IV 1949, prihvaćen je Program KPJ donesen na Petom kongresu kao program organizacije, »jer on izražava u punoj mjeri i ciljeve i težnje Narodnog fronta Jugoslavije«,⁵¹ čime se »željela i normativno potvrditi realnost da radni ljudi svih naroda i narodnosti Jugoslavije uključeni u Narodni front nemaju drugih osnovnih ciljeva do onih koji su naznačeni u Programu KPJ«. ⁵² U referatu J. Broza Tita na Kongresu,⁵³ i u njegovom Političkom izvještaju na Petom kongresu KPJ, odano je puno priznanje Narodnom frontu za njegovu ulogu u ratu i poslijeratnoj izgradnji, te ponašanju u uvjetima informbiroovskog napada. Osim zadataka koji su proizlazili iz Programa KPJ, Kongres je

⁴⁴ *Isti*, nav. dj., 12.

⁴⁵ Usp. Rezolucija Drugog kongresa Narodnog fronta Jugoslavije, cit. izd., 47–49.

⁴⁶ Usp. V. Bakarić, Zadaci Narodnog fronta Jugoslavije u vezi s petogodišnjim planom i organizaciona pitanja, cit., izd., 37–46.

⁴⁷ Rezolucija V kongresa KPJ o osnovnim narednim zadacima organizacija KPJ, Odluke V kongresa Komunističke partije Jugoslavije, 1948, 78. Vidi i: Rezolucija o osnovnim narednim zadacima KP Hrvatske, Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske (21–25. XI 1948), 1949, 248.

⁴⁸ Usp. M. Belinić, Izvještaj o radu Narodnog fronta Hrvatske, Drugi kongres Narodnog fronta Hrvatske, Zagreb 1949, 13–27.

⁴⁹ Usp. S. Komar, Izvještaj o organizacionom radu i planovima rada Narodnog fronta Hrvatske, Drugi kongres... 38–63.

⁵⁰ Usp. Rezolucija II kongresa Narodnog fronta Hrvatske, Drugi kongres..., 127–130.

⁵¹ Programska deklaracija, Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije, 1949, 94.

⁵² I. Vuković, nav. dj., 111.

⁵³ J. Broz Tito, Politički izvještaj, Treći kongres..., 3–55.

utvrdio i ove zadatke: organizaciona izgradnja, razvijanje živog političkog rada, mobilizacija narodnih masa za sudjelovanje u radu organa narodne vlasti i dr.⁵⁴

Treći kongres NFH održan je 31. III i I. IV 1951. V. Bakarić je u svom referatu analizirao politički rad Fronta, unutrašnji politički sistem, međunarodnu politiku; posebno odnose sa SSSR-om, te razvoj privrede i socijalistički preobražaj sela.⁵⁵ »Nema niti jednog sela koje nije obuhvaćeno organizacijom«⁵⁶ — rečeno je u izvještaju o organizacionim pitanjima. Uz organizaciono širenje i učvršćenje istaknuti su i uspjesi u organiziranju dobrovoljnih radnih akcija⁵⁷ i širenju zadrugarstva.⁵⁸ U Rezoluciji kongresa naglašeni su ovi zadaci: podizanje nivoa socijalističke svijesti radnih masa, potreba političke samostalnosti NF i rad na konkretnim problemima svake životne i radne sredine, kao i potreba demokratizacije vlasti i sudjelovanje masa u upravljanju društvenim poslovima.⁵⁹

Uloga koju je revolucionarni etatizam⁶⁰ imao u društvu neposredno poslije rata radala je, osim značajnih i pozitivnih rezultata u obnovi i izgradnji zemlje i očuvanju nezavisnosti, istodobno i negativne posljedice koje su se očitovale u ukorjenjivanju birokratizacije u raznim oblastima društvenog života. Revolucionarni polet neposrednih poslijeratnih godina sustao je s vremenom pred krutim administrativnim tipom rukovođenja i odnosa.⁶¹ Napad Informbiroa, kao rezultat nepriznavanja prava na samosvojnost jugoslavenskim komunistima, utjecao je na rasplet dilema rukovodstva KPJ o daljnjim putevima revolucije.⁶² Okrenuvši se izvornim idejama marksizma, jugoslavenski su komunisti došli do uvjerenja da se državno-centralistički sistem mora napustiti ukoliko se ne želi dovesti u pitanje sadržaj revolucije. Prvi koraci u duhu ideje postupnog odumiranja države, osobito u ekonomskoj sferi, i razvijanja samoupravljanja, učinjeni su veoma brzo. Zakonom o narodnim odborima 1949, u cilju decentralizacije i debirokratizacije državnog sistema, formiraju se različiti oblici sudjelovanja građana u upravljanju društvenim poslovima,⁶³

⁵⁴ Usp. Programska deklaracija, Treći kongres..., 94–95, Rezolucija o tekućim zadacima Narodnog fronta, Treći kongres..., 107–114, Rezolucija povodom klevetničke kampanje protiv FNR Jugoslavije, Treći kongres..., 104–106.

⁵⁵ V. Bakarić, Izvještaj o političkom radu Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres Narodnog fronta Hrvatske, Zagreb 1951, 7–26.

⁵⁶ M. Cvetković, Izvještaj o organizacionom radu Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres..., 28.

⁵⁷ »U 1949. godini na lokalnim radnim akcijama dato je ukupno 68,457.000 dobrovoljnih radnih i kolskih sati [...]. U 1950. godini dato je na lokalne radove 59,963.000 radnih i kolskih sati [...].« — Isto, 36.

⁵⁸ »Ogroman uspjeh postigle su organizacije Narodnog fronta u pogledu širenja zadrugarstva nakon II plenuma CK KPJ — kad je, zahvaljujući pravilnom političkom radu na selu, stvoreno preko 1.200 novih zadruga« — Isto, 30.

⁵⁹ Usp. Rezolucija III kongresa Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres..., 69–73.

⁶⁰ O problemima periodizacije poslijeratnog razvitka vidi L. Sklevický, nav. rad.

⁶¹ Usp. I. Vuković, nav. dj., 113.

⁶² *Isti*, nav. dj., 113–114.

⁶³ Usp. E. Kardelj, O narodnoj demokratiji u Jugoslaviji (Povodom novog Zakona o narodnim odborima), 1949.

smanjuje se, zatim, naglo porasli aparat vlasti i društveno-političkih organizacija, a reorganizacijom nadležnosti nastoji se ojačati lokalna samouprava. Zakon o predaji tvornica na upravljanje radnim kolektivima, od 27. VI 1950, bio je najznačajniji akt donesen na osnovi nove programske orijentacije KPJ u izgradnji samoupravljanja.⁶⁴

Postavilo se i pitanje načina djelovanja društveno-političkih organizacija u novim uvjetima, posebno Komunističke partije, što je došlo do izražaja na Šestom kongresu 1952, kad je promijenjen naziv KPJ u Savez komunista Jugoslavije i rečeno da »Savez komunista nije i ne može biti u svom radu neposredni operativni rukovodilac i naredbodavac [...] nego svojom političkom i idejnom aktivnošću, u prvom redu ubedivanjem, deluje u svim organizacijama, organima i ustanovama da se usvajaju njegova linija i stavovi, ili stavovi pojedinih njegovih članova. Savez komunista je najsvjesniji organizovani deo radničke klase, radnog naroda.«⁶⁵ Kongres je izrazio mišljenje »da su sazreli svi uslovi da se Narodni front na delu i do kraja pretvori u jedinstvenu i aktivnu masovnu političku organizaciju svesnih boraca za socijalizam, u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije i da kao takav dobije odgovarajući statut i program.«⁶⁶ O odnosima tih dviju organizacija kaže se: »Odnos komunista prema Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije može biti samo sledeći: da su njegov deo i da je on glavna, osnovna organizacija u kojoj i preko koje treba da se razvija njihova politička, a takođe i idejna aktivnost.«⁶⁷

Četvrti kongres NFJ, održan od 22. do 25. II 1953, označava novi period u razvitku organizacije. Promjena naziva NFJ u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, kao vanjski izraz nove orijentacije kojom je SSRN postao »politička osnova samoupravljanja«,⁶⁸ odnosno »svenarodni parlament«,⁶⁹ predstavlja izraz potrebe adekvatnog organizaciono-političkog prilagođavanja te organizacije zahtjevima razvitka društva na osnovama samoupravljanja.⁷⁰ U referatu E. Kardelja izložen je novi koncept organizacije, kojim Socijalistički savez »postaje masovna javna tribina socijalističke politike i misli.«⁷¹ U Deklaraciji o ciljevima i zadacima istaknuto je da je SSRN »samostalni demokratski politički savez« koji po svojim ciljevima, zadacima i svojom aktivnošću [...] uključuje u sebe

⁶⁴ Usp. J. Broz Tito, O radničkom upravljanju privrednim poduzećima (Ekspoze u Narodnoj skupštini Jugoslavije, 26. VI 1950), *Kulturni radnik*, 5/1977, 5–36.

⁶⁵ Rezolucija VI kongresa KPJ o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije, Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju – VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije), 1952, 268.

⁶⁶ Isto, 268.

⁶⁷ Isto, 268.

⁶⁸ E. Kardelj, Uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije u borbi za socijalizam, IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije (Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije), Beograd 1953, 71.

⁶⁹ *Isti*, nav. dj., 71.

⁷⁰ I. Vuković, nav. dj., 117.

⁷¹ E. Kardelj, Uloga i zadaci..., 71.

ciljeve, zadatke i najveći deo aktivnosti Saveza komunista Jugoslavije [...]«. ⁷²

Četvrti kongres NFH (SSRNH) održan je od 5. do 7. IV 1953. U referatu V. Bakarića o političkoj situaciji istaknuto je da su promjene političkog i organizacionog karaktera u Narodnom frontu bile nužne u skladu s promjenama u društvu. ⁷³ Rezimirani su rezultati rada organizacije u proteklom periodu ⁷⁴ i usvojena Rezolucija o zadacima SSRNH. ⁷⁵

Na Petom kongresu SSRNJ (18–22. IV 1960) potpunije je razrađen koncept Socijalističkog saveza sadržan u Programu SKJ koji je usvojen na Sedmom kongresu SKJ 1958. Socijalistički savez je u Programu definiran kao »najadekvatniji oblik političkog povezivanja stvarnih društvenih nosilaca socijalističke demokratije u Jugoslaviji«, ⁷⁶ čija se »idejnopolitička osnova izražava u koncepciji o neophodnosti izgradnje socijalizma, odbrani tekovina revolucije i društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju [...]«. ⁷⁷ J. Broz Tito je u svom referatu istakao ulogu SSRN u mobilizaciji naših naroda na izgradnji ekonomskih osnova društva, u razvijanju radničkog samoupravljanja i komunalnog sistema. ⁷⁸ Statut usvojen na Kongresu utvrdio je općinsku organizaciju kao osnovni oblik organiziranja. ⁷⁹ U zaključcima su utvrđeni zadaci u oblasti životnog standarda radnih ljudi, u podizanju produktivnosti rada i proširenju materijalne osnove samoupravljanja. ⁸⁰

Peti kongres SSRNH (20.–22. XII 1960) prihvatio je osnovne smjernice Petog kongresa SSRNJ, rezimirao rezultate djelovanja u prošlom kongresnom razdoblju ⁸¹ i postavio pred organizacije Socijalističkog saveza nove zadatke u rješavanju svih onih problema za koje su radni ljudi neposredno zainteresirani. ⁸²

Šesti kongres SSRNJ (u lipnju 1966) potvrdio je ustavnu koncepciju Socijalističkog saveza po kojoj je on »dobrovoljni demokratski savez građana, najširi oslonac društveno-političke aktivnosti i društvenog samoupravljanja radnog naroda«. ⁸³ U programskim načelima novog Statuta

⁷² Deklaracija o ciljevima i zadacima Socijalističkog saveza, IV kongres..., 128. Vidi i: Ciljevi i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Zagreb 1953.

⁷³ Usp. *Vjesnik*, 6. IV 1953.

⁷⁴ Vidi: Izvještaj M. Počučić, *Vjesnik*, 6. IV 1953.

⁷⁵ Vidi: *Vjesnik*, 8. IV 1953.

⁷⁶ Program Saveza komunista Jugoslavije, usvojen na Sedmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije, 1977, 239.

⁷⁷ Isto, 239.

⁷⁸ Usp. *J. Broz Tito*, Izgradnja socijalizma i uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1960, 7.

⁷⁹ Statut Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1960, 19.

⁸⁰ Usp. Zaključci Petog kongresa SSRNJ, Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd, bez god. izd., 307–312.

⁸¹ Usp. Izvještaj Glavnog odbora o radu Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske od IV do V kongresa, V kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, stenografske bilješke, Zagreb 1961, 22–81.

⁸² Zaključci Petog kongresa Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, V kongres..., 431–433.

⁸³ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1963, 36.

ističe se da se »Socijalistički savez [...] bori za društveno-ekonomske i političke odnose koji su izraženi u Ustavu, a kao principi sadržani u Programu Saveza komunista Jugoslavije«. ⁸⁴ Statutom je utvrđeno da je Socijalistički savez osnovni nosilac političke aktivnosti prilikom izbora. ⁸⁵ Na Kongresu je usvojeno šest rezolucija: o zadacima SSRNJ u razvijanju samoupravljanja i neposredne socijalističke demokracije, o međunarodnim odnosima i borbi za učvršćenje mira u svijetu, o razvoju i demokratizaciji društvenih odnosa u komuni i društvenim djelatnostima, o društveno-ekonomskom položaju, obrazovanju i o sudjelovanju omladine u samoupravljanju i daljnjem jačanju ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije u uvjetima razvijanja samoupravljanja. ⁸⁶

Analizirajući rad organizacije u periodu između dva kongresa, Šesti kongres SSRNH (17–19. II 1966) zaključio je da se Socijalistički savez pokazao kao najpogodnija forma demokratskog dogovaranja i razmjene misli u utvrđivanju zajedničkih političkih gledišta o svim važnim društvenim pitanjima. ⁸⁷ Razmatrani su problemi koji se javljaju u provodenju privredne reforme, ⁸⁸ te utvrđeni zadaci organizacija SSRNH u oblasti privrede, ⁸⁹ društvenih službi ⁹⁰ i komune. ⁹¹

U periodu nakon Šestog kongresa SSRNJ pa do ustavnih promjena dolazi do pokušaja reforme Socijalističkog saveza statutarnim i organizacionim promjenama u cilju modernizacije rada i prevladavanja raskoraka između normativnog i stvarnog u djelovanju SSRNJ u političkom sistemu. ⁹² Statutarnim promjenama 1971. dopunjava se definicija organizacije, kojom je SSRNJ određen kao politički predstavnik radnih ljudi i građana i oblik povezivanja i udruživanja organiziranih snaga socijalističke svijesti; ⁹³ zatim se uz teritorijalni uvod i interesno-radni princip organiziranja i promjene u načinu izbora i konstituiranja izvršnih organa. ⁹⁴

Ustavnim promjenama i odlukama Desetog i Jedanaestog kongresa SKJ utvrđuje se relativno novi, primjeren potrebama razvoja društva, koncept SSRN koji reafirmira ulogu, mjesto i prirodu same organizacije. Ustav SFRJ 1974. definira SSRN kao najširu osnovu društveno-političke aktivnosti radnih ljudi i građana u socijalističkom samoupravljanju. ⁹⁵ Uvođenjem delegatskog sistema koji »predstavlja novi oblik političkog

⁸⁴ Statut Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Šesti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1966, 167.

⁸⁵ Isto, 170.

⁸⁶ Rezolucije VI kongresa SSRNJ, Šesti kongres . . . , 105–161.

⁸⁷ A. Biber, Uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u razvijanju samoupravnih odnosa, Šesti kongres SSRN Hrvatske, Zagreb 1966, 25.

⁸⁸ Usp. Diskusija na prvoj plenarnoj sjednici, Šesti kongres . . . , 33–64.

⁸⁹ Vidi: Zaključci VI kongresa SSRN Hrvatske, Šesti kongres . . . , 124–126.

⁹⁰ Isto, 126–129.

⁹¹ Isto, 129–133.

⁹² I. Vuković, nav. dj., 130.

⁹³ Vidi: Statut SSRNJ, Aktuelne političke informacije, Beograd, 16. VI 1971.

⁹⁴ Isto, vidi i Nacrt Statuta Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske – usvojen na sjednici RK SSRNH, 15. VI 1971, Zagreb 1971.

⁹⁵ Ustav SFR Jugoslavije, osnovna načela, VIII, Zagreb 1974, 52.

sistema radničke klase«⁹⁶ i čija osnova »jest radni čovjek, proizvođač i građanin, samoupravno organiziran u organizacijama udruženog rada i drugim oblicima samoupravnog organiziranja radnih ljudi, u mjesnim i drugim samoupravnim zajednicama i društveno-političkim organizacijama«,⁹⁷ Socijalistički savez i ostale društveno-političke organizacije neposredno sudjeluju u delegatskom odlučivanju na svim nivoima. One su ne samo odgovorne za demokratski kandidacioni postupak u izbornom procesu, »već imaju i pravo i dužnost da učestvuju u izgrađivanju stavova samoupravnih delegacija i delegata«⁹⁸ — rečeno je na Desetom kongresu SKJ.

U daljnjoj izgradnji političkog sistema organizirane subjektivne snage društva, kao oblik »slobodnog političkog i samoupravnog organiziranja radnih ljudi i građana i kao integralni i konstitutivni dio delegatskog sistema«,⁹⁹ dobivaju važnu i odgovornu društvenu ulogu i zadatke. U Osnovnim tezama za Jedanaesti kongres SKJ o Socijalističkom savezu govori se kao o »najširoj demokratskoj osnovi za izražavanje još prisutnih elemenata političkog pluralizma u našem društvu, koji se ispoljavaju i razrješavaju ne u obliku posebnih političkih grupacija i sukoba između njih, već u demokratskoj borbi mišljenja i dijalogu.«¹⁰⁰ Tim zahtjevima potrebno je prilagoditi i oblike djelovanja pri čemu »težište [...] ne može biti rad foruma, već angažiranje radnih ljudi i građana i svih socijalističkih snaga u raznovrsnim oblicima djelovanja u bazi društva, prije svega u mjesnoj zajednici kao jednoj od bitnih osnova delegatskog sistema, te u općini.«¹⁰¹

b) Ocjene kreatora-sudionika politike

Izvornu vrijednost pri istraživanju imaju i ocjene kreatora i sudionika političkih zbivanja o Narodnom frontu. Govoreći na Drugom kongresu NFJ, J. Broz Tito je o prirodi te jedinstvene organizacije rekao: »Pošto on najbolje predstavlja ne samo političko jedinstvo naših naroda, već i bratstvo i jedinstvo u nacionalnom smislu — to Narodni front ne mogu zamijeniti nikakve građanske političke partije. Zbog toga Narodni front postaje trajna, općenarodna politička organizacija, zbog toga je on nezamjenjiv i razlikuje se od svih do sada političkih partija i objedinjavanja partija [...].«¹⁰² O načinu i sadržaju rada Fronta u uvjetima obnove i izgradnje Tito kaže: »Što znači provoditi program Fronta? Program Fronta znači zasijati stoprocentno naša polja na jesen i proljeće. Provoditi

⁹⁶ J. Broz Tito, Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji i uloga Saveza komunista Jugoslavije, Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije, Dokumenti, Beograd 1975, 34.

⁹⁷ *Isti*, nav. dj., 35.

⁹⁸ *Isti*, nav. dj., 41. Vidi i: Rezoluciju Kongresa, na ist. mj., stav II, 161–162.

⁹⁹ Osnovne teze za pripremu stavova i dokumenata Jedanaestog kongresa Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1978, 99.

¹⁰⁰ *Isto*, 103.

¹⁰¹ *Isto*, 106–107.

program Fronta znači izgraditi putove i željeznice, znači izgraditi tvornice i povisiti proizvodnju, znači učiniti krajnje napore na snabdijevanju naših gladnih krajeva [. . .].¹⁰³

Govoreći na Prvom kongresu NFJ, E. Kardelj je rekao: »Obična partijska koalicija ne može da mobilizira mase, jer živi od kompromisa u vrhovima. Narodni front to može učiniti, jer mu je svakodnevni interes narodnih masa i njihova državna zajednica mjerilo u određivanju političke linije [. . .].¹⁰⁴ U knjizi »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, E. Kardelj, razmatrajući zadatke vodećih subjektivnih snaga, smatra da Socijalistički savez nije još stekao onaj položaj u društvu koji bi takva organizacija, zbog demokratskog razvoja našeg sistema, morala da ima.¹⁰⁵ Aktivnost organizacija SSRN ne smije se mjeriti po broju članova već po obimu i načinu sudjelovanja građana, njihovoj svjesnoj aktivnosti; gdje težište rada »treba da bude u njegovim sekcijama (u kojima) će biti manje uopštenog političkog raspravljanja, a više praktičnog pristupa problemima«. ¹⁰⁶

O ulozi i značenju Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi i poslijeratnoj izgradnji, na više mjesta govorio je i pisao V. Bakarić.¹⁰⁷

Značajne su i ocjene ostalih naših sudionika i kreatora politike: B. Kidriča, M. Pijade, V. Vlahovića, M. Popovića, D. Petrovića Šaneta, J. Bilića i ostalih.¹⁰⁸

¹⁰³ Govor predsjednika Narodnog fronta Jugoslavije Josipa Broza Tita, Narodni front Jugoslavije. Program i statut . . ., 30–31. O Titovim ocjenama Fronta i Socijalističkog saveza vidi i: Govor Maršala Josipa Broza Tita održan preko beogradskog radija, 12. IX 1945, Predizborni proglas Narodnog fronta Jugoslavije . . ., 3–14, *isti*, Izbori za Konstituantu, Izgradnja nove Jugoslavije, II, knj. I . . ., 116–127, *isti*, Narodni front je trajna organizacija, Izgradnja nove Jugoslavije, II, knj. II . . ., 224–236, *isti*, Razgovor sa bugarskim novinarima, na ist. mj., 303–305, *isti*, Komunisti – motorna snaga u SSRN, Socijalistički savez u političkom sistemu, Sarajevo 1978, 5–15. Usp. i bilj. 21, 53–78, 96.

¹⁰⁴ E. Kardelj, Politički položaj kod nas . . ., 46–47.

¹⁰⁵ Usp. *Isti*, nav. dj., 228.

¹⁰⁶ *Isti*, nav. dj., 228–229; *isti*, vidi o Narodnom frontu i Socijalističkom savezu 9: Socijalistička demokracija u jugoslovenskoj praksi, Beograd 1955, 61–64, *isti*, Sadržina rada osnovnih organizacija Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Problemi naše socijalističke izgradnje, VII, Beograd 1968, 9–20, *isti*, Problemi socijalističke politike na selu, Beograd 1959, 351–355, *isti*, Težište rada prenijeti na sekcije, Socijalistički savez u političkom sistemu . . ., 15–46. Usp. i bilj. 1, 2, 20, 34, 68.

¹⁰⁷ V. Bakarić, O nekim tekućim problemima razvitka socijalizma u Hrvatskoj, V kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske . . ., 87–107; *isti*, Aktuelni problemi sadašnje etape revolucije, Zagreb 1967; *isti*, Uloga i značenje Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske, Društvene klase, nacija i socijalizam, Zagreb 1976, 104–106, Formiranje prve Narodne vlade Hrvatske, na ist. mj., 126–128.

¹⁰⁸ B. Kidrič, Poročilo na Prvom kongresu Osvobodilne fronte slovenskega naroda v Ljubljani, 16. julija 1945, izd., IOOF, 1945, M. Pijade, Pred izbornom borbom, Predizborni proglas Narodnog fronta Jugoslavije . . ., 21–25; V. Vlahović, Partija i masovne organizacije, Sprovođenje u život statuta KPJ (i dr.), Zagreb 1949, 42–53; J. Bilić, Revolucija i politika, Zagreb 1975; *isti*, Savez komunista u borbi za idejno-političko i akciono jedinstvo, nacionalnu ravnopravnost i dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji, Politički, ekonomski i sociološki aspekt samoupravljanja (autori: J. Bilić, I. Macanović i S. Šušar), 1976, 7–37; D. Petrović-Šane, Putevima borbe radničke klase, Beograd 1976; *isti*, Narod u revoluciji, Beograd 1978; *isti*, Začeci narodnofron-

c) *Ostali izvori*

Kao izvorna literatura mogu poslužiti i materijali sa plenuma Saveznog odbora SSRNJ i Glavnog odbora SSRNH koji ukazuju na raznovrsnost oblika i sadržaja rada organizacije,¹⁰⁹ materijali sa tematskih savjetovanja,¹¹⁰ objavljeni zbornici dokumenata,¹¹¹ te materijali za ideološki i propagandni rad¹¹² i dr.¹¹³

tovskog okupljanja i njegov razvoj u Jugoslaviji, Kragujevac 1978; *M. Popović*, Od etatizma ka samoupravljanju, Beograd 1970; *isti*, Politička borba za neposrednu demokratiju, Savez komunista i Socijalistički savez, Savez komunista Jugoslavije u uslovima samoupravljanja. Zbornik tekstova, Beograd 1967; *V. Milatović*, Tokovi revolucije, Zagreb 1975; *H. Pozderac*, O socijalističkoj demokratiji u Jugoslaviji, Beograd 1962.

¹⁰⁹ Rezolucija i referati sa sjednice Izvršnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije (23. i 24. I 1950), Zagreb 1950, Govori i članci sa sednice Izvršnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije i sa redovnog zasjedanja Narodne skupštine FNRJ, Glavna politička uprava Jugoslovenske armije, 1950; Treći plenum Saveznog odbora SSRNJ o ulozi i zadacima sindikata, Savezni odbor SSRNJ, Beograd 1954; Četvrti plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1955; Peti plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1957; Šesti plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1957; Sedmi plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1958; Osmi plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1958; Deveti plenum Saveznog odbora SSRNJ, Beograd 1959; Deseti plenum Saveznog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1959; Četvrti plenum Glavnog odbora SSRN Hrvatske, Beograd 1960; Drugi plenum Saveznog odbora SSRNJ: Politički i idejni problemi u vezi s razvojem privrednog sistema i društvenih odnosa, Beograd 1961; Aktivan odnos prema tekućim problemima života i rada – Sažeti materijali plenuma Glavnog odbora SSRN Hrvatske, GOSSRNH, Zagreb 1963; Aktuelna politička pitanja, Beograd 1962; Aktuelni problemi sela i zadaci Socijalističkog saveza, Beograd 1963; Nova predstavnička tela i njihovi zadaci, Beograd 1963; Ostvarivanje samoupravnih prava građana (Osmi plenum Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske), Zagreb 1964; Socijalistički savez danas. Neki društveni i ekonomski problemi kod nas i aktuelna spoljopolitička zbivanja (za internu upotrebu), Beograd 1966; Pred izborima, kako kandidirati, koga birati? Materijali sa X plenuma Glavnog odbora SSRN Hrvatske, Zagreb 1965; Izborni sistem (izmene u izboru saveznih poslanika), Beograd 1964. Izborni sistem i izbori 1967. godine, Beograd 1967; Aktivnost i razvitak Socijalističkog saveza posle VI kongresa, Beograd, april 1971; Društveno-političke organizacije i društvene organizacije u opštenarodnoj odbrani, Beograd 1972; Neka aktuelna pitanja organizacionopolitičke izgradnje Socijalističkog saveza Hrvatske, Zagreb, 9. I 1973; Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske u provođenju koncepcije općenarodne obrane i društvene samozaštite, Zagreb 1973; Zadaci SSRNJ i SSJ u ostvarivanju ustavnih načela i kadrovske politike. Materijali sa zajedničke sednice Savezne konferencije SSRNJ i Veća SSJ, Beograd 1974; Aktuelna idejno-politička pitanja u sredstvima informisanja i zadaci SSRN, Beograd 1977; Aktuelna pitanja razvoja društvenih organizacija i udruženja građana i zadaci SSRN, Beograd 1978; Socijalistički savez u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, 1978, Društveno-politička aktivnost i zadaci SSRNJ u sprovođenju izbora za delegacije i delegate, Beograd 1978.

¹¹⁰ Organiziranje Socijalističkog saveza u gradovima (savjetovanje), Zagreb 1975; Udruženi rad i samoupravno organiziranje potrošača, Beograd 1977; Seminar o problemima fenomena religije i crkve te djelovanju Saveza komunista Jugoslavije i Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije prema tom problemu, 1977; Savjetovanje o zadacima SSRNH u ostvarivanju stavova i zaključaka 30. sjednice Predsjedništva CK SKJ (za internu upotrebu), Zagreb 1978.

¹¹¹ Jedinstvena Narodnooslobodilačka fronta i Narodna fronta u Osijeku i kotaru Osijek 1944–1953, odabrani izvori, Osijek 1975, Socijalistički savez, Zbornik dokumenata 1944–1969, Beograd 1969.

¹¹² (Osamnaest) 18 mjeseci rada i uspjeha narodne vlasti na obnovi i izgradnji N. R. Hrvatske, 1946, Program za članove Narodne fronte i sindikata po rajonima, Zagreb 1948; Pravilnik o izboru organa Narodne fronte Hrvatske, Zagreb 1948; Teme za predavanja na kružocima Narodne fronte u selima i gradovima i materijal za čitalačke grupe, Zagreb 1948; Uputstvo o organizaciji i radu dobrovoljnih brigada Narodnog

Literatura

U literaturi, koja uzima NF/SSRN za predmet istraživanja, prevladava publicistika, koja, iako bez dubljih teorijskih pretenzija i rezultata, ipak ima značajnu ulogu u ukazivanju na široku problematiku NF (SSRN). Značajan doprinos daje i politologija, dok u proučavanju poslijeratnog razvitka Jugoslavije, pa tako i NF/SSRN, suvremena historiografija daje tek prve rezultate:

fronta i Uputstva i plan za ideološko-politički i kulturno-prosvjetni rad dobrovoljnih brigada Narodnog fronta Hrvatske, Zagreb 1949, materijali za ideološki odgoj članova Narodnog fronta, I, II, Zagreb 1949; *M. Jovičević*, Uloga i zadaci Narodnog fronta na selu, Beograd 1949, Priručnik agitatora, I–XIV, 1949; Priručnik predavača, I–VII, 1950; Program za ideološki rad u organizacijama Narodnog fronta (štampano kao rukopis), Zagreb 1950; Priručnik za agitaciju, I–VI, Zagreb 1951; *J. Raičević*: Novine u radu Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd; Izbori 1969, praktični priručnik, Zagreb 1969.

¹¹⁸ Izvještaj o radu kotarskih odbora SSRN Rijeka i Pula 1963–1965, Rijeka 1965; Narodna fronta Zagreba u 1948, drugoj planskoj godini, Zagreb 1948; Narodni front grada Osijeka, Osijek 1950, N(arodni) F(ront) Zagreb 1949, Zagreb 1950.

Izvještaj Općinskog odbora SSRN-a Bjelovar o radu organizacija Socijalističkog saveza u vremenu od 7. XII 1962. do 24. IV 1965, Bjelovar 1965; Izvještaj o radu Kotarskog i Nadzornog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda od prve do druge konferencije, Bjelovar 1965; Izvještaj Općinskog odbora SSRN-a Daruvar o radu organizacija Socijalističkog saveza 1962–1965, Daruvar 1965; Izvještaj Kotarskog odbora SSRN-a Daruvar o radu organizacija Socijalističkog saveza za period 1958–1960. god. – Daruvar 1961; Izvještaj Kotarskog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Dubrovnik. O radu Socijalističkog saveza od II konferencije – Dubrovnik 1959; Izvještaj Kotarskog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Dubrovnik o radu Socijalističkog saveza od III konferencije – Dubrovnik 1961; Izvještaj od prve do druge konferencije Općinskog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda – Gospić 1965; Izvještaj Kotarskog odbora Socijalističkog saveza Krapina – Zabok o radu od IV do V konferencije – Zagreb 1963; Izvanredna konferencija organizacije Socijalističkog saveza u općini Kutina – Kutina 1966; Izvještaj za IV redovnu konferenciju Kotarskog odbora SSRN Kutina – Kutina 1961; Izvještaj o radu Socijalističkog saveza od Treće do Četvrte konferencije – Makarska 1961; Izvještaj za I redovnu izbornu konferenciju – Nova Gradiška 1965; Izvještaj o radu Kotarskog odbora SSRN između III i IV konferencije (28. IV 1959. do 28. IV 1961) – Nova Gradiška 1961; Izvještaj o radu organizacije SSRN-a i Općinskog odbora na III redovnoj konferenciji – Osijek 1960; Izvještaj za I redovnu izbornu konferenciju – Osijek 1962; Izvještaj o radu Općinskog odbora od 13. XII 1962. do 15. IV 1965 – Osijek 1965; Izvještaj za godišnju konferenciju Kotarskog odbora SSRNJ kotara Osijek; Osijek, dne 29. IV 1957 – Osijek 1957; Izvještaj o radu organizacija SSRN i Kotarskog odbora od 1959 – 1961 – Osijek 1961; Izvještaj Koordinacionog odbora o stanju organizacija SSRN i o nekim pitanjima privrede i javnih službi – Osijek 1963; Izvještaj o radu organizacija i Kotarskog odbora SSRN od Prve do Druge kotarske konferencije SSRN – Osijek 1965; (Prva) I redovna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske kotara Osijek. Referat: Zadaci organizacija SSRN u rješavanju aktualnih privrednih i društvenih problema na području kotara – Osijek 1963; Materijali za godišnju konferenciju općinskog odbora SSRNH Osijek Gornji grad, 9–10. ožujka 1957. A) Politički izvještaj, B) Organizacioni izvještaj – Osijek 1957; Izvještaj o radu organizacije 1962–1965 – Pakrac 1965; Društveno-ekonomski zadaci za naredni period – Pula 1957; Program rada Gradskog odbora SSRN Pula – Pula 1955; Izvještaj Općinskog odbora SSRN Rijeka za razdoblje prosinac 1962 – lipanj 1965. god., Rijeka 1965; Izvještaj Općinskog odbora o radu Socijalističkog saveza radnog naroda od XII do XIII konferencije – Sisak 1965; Izvještaj o radu Kotarskog odbora SSRN Sisak za 1959–1960. godinu – Sisak 1961; Izvještaj o organizacionom i brojnom stanju članova SSRN (novog kotara Sisak) od 1. XI 1962 – Sisak 1963; Izvještaj o radu organizacija Socijali-

a) *cjeloviti radovi o socijalističkoj izgradnji*

U sintetskim radovima D. Bilandžića, razmatranjem osnovnih političkih i ekonomskih procesa u jugoslavenskom socijalističkom razvitku, obrađena je fragmentarno i problematika NF/SSRN.¹¹⁴

stičkog saveza radnog naroda i općinskog odbora Slavonska Požega, u razdoblju 1962–1965, Slavonska Požega 1965; Izvještaj o radu Općinske organizacije SSRN Slavonski Brod – Slavonski Brod 1960; Izvještaj o radu organizacije Socijalističkog saveza radnog naroda između I i II konferencije, 21. VI 1965 – Slavonski Brod 1965; Izvještaj o aktivnosti Socijalističkog saveza u periodu između Devete i Desete općinske konferencije – Split 1959; Izvještaj o radu Socijalističkog saveza od Desete do jedanaeste općinske konferencije – Split 1960; Izvještaj o radu Socijalističkog saveza općina: Split, Solin, Kaštela, Muć i Šolta – Split 1962; Izvještaj o radu Socijalističkog saveza općine Split i Općinskog odbora SSRN (novembar 1962 – maj 1965) – Split 1965; Zadaci Socijalističkog saveza u jačanju samoupravne uloge građana – Split 1962; Izvještaj o radu organizacija Socijalističkog saveza u vremenu od aprila 1957. do aprila 1959. godine – Split 1959; Izvještaj o radu organizacija Socijalističkog saveza u vremenu od aprila 1959. do aprila 1961. godine – Split 1961; Izvještaj o radu organizacije Kotarskog odbora SSRNH – Split 1965; Neki podaci o organizaciji Socijalističkog saveza na području kotara Split i izvještaji nadzornih odbora o financijsko-materijalnom poslovanju dosadašnjih kotarskih odbora SSRN Dubrovnik, Makarska, Split, Šibenik i Zadar – Split 1963; Referat o aktuelnim problemima i zadacima organizacija Socijalističkog saveza – Split 1963; Izvještaj Kotarskog odbora SSRN-a o radu Socijalističkog saveza radnog naroda kotara Varaždin od 1957. do 1961. godine – Varaždin 1961; Izvještaj Kotarskog odbora SSRN Varaždin 1961–1962. godine – Varaždin 1963; Izvještaj o radu organizacije Socijalističkog saveza i Kotarskog odbora od III–IV kotarske konferencije – Vinkovci 1961; Izvještaj o radu Općinskog odbora SSRN Virovitice za 1960. godinu – Virovitica 1960; Izvještaj Odbora o radu organizacije Socijalističkog saveza općine Virovitica za 1963. i 1964. godinu – Virovitica 1965; Izvještaj Kotarskog i Nadzornog odbora SSRN za Viroviticu za 1959. i 1960. godinu – Virovitica 1961; Izvještaj za V. redovnu izbornu konferenciju – Vukovar 1962; Četvrta konferencija Narodne fronte grada Zagreba, Zagreb 1948; Šesta godišnja konferencija Narodnog fronta grada Zagreba, 4–5. veljača 1950. godine – Zagreb 1950; Deveta konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske za grad Zagreb – Zagreb 1956; Izvještaj Gradskog odbora o radu Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u Zagrebu od X do XI konferencije – Zagreb 1961; Izvještaj Gradskog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske o radu od XI do XII konferencije – Zagreb 1963; Izvještaj o aktivnosti Socijalističkog saveza u Zagrebu od XII–XIII konferencije – Zagreb 1965; Izvještaj za I konferenciju Socijalističkog saveza općine Centar – Zagreb 1965; Izvještaj Općinskog odbora o radu Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u općini Centar – Zagreb (januar 1963 – maj 1965) Zagreb 1965; Izvještaj o radu od XIV do XV općinske konferencije SSRNH Trešnjevka – Zagreb, općinski odbor SSRN Hrvatske – Trešnjevka, 1965. Prva konstituirajuća sjednica Gradske konferencije SSRNH Zagreb; Izvještaj o aktivnosti Socijalističkog saveza u Zagrebu i radu Gradskog odbora od XII–XIV konferencije (oktobar 1965 – jun 1967); Izvještaj nadzornog odbora SSRNH Zagreb – Zagreb 1967; Izvještaj o aktivnosti Socijalističkog saveza u Zagrebu i radu Gradske konferencije od XIV–XV konferencije (juli 1967 – februar 1970); Izvještaj Nadzornog odbora SSRNH Zagreb, Zagreb 1970; Izvještaj o aktivnosti Socijalističkog saveza radnog naroda u Rijeci i radu općinske konferencije za razdoblje 1967–1971, Rijeka, konstituirajuća sjednica općinske konferencije SSRNH, 1972, Izvještaj o radu Općinske konferencije SSRN Daruvar, 1969–1973, Daruvar 1973; Društveni dom SSRNH Zagreb – Centar 1956–1971, Zagreb 1972.

¹¹⁴ D. Bilandžić, *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945–1969*, Zagreb 1969; *isti*, *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*, Zagreb 1976; *isti*, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi*, Zagreb 1978 (za Historiju... vidi prikaz Z. Čepe u ČSP, 1/1979).

Autori B. Petranović i Č. Štrbac u knjizi »Istorija socijalističke Jugoslavije« također su slično pristupili istraživanju obilježja i razvitka NF (SSRN).¹¹⁵

U Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije, iz 1963, u VII i VIII glavi, obrađuje se NF, odnosno SSRN, na osnovi poznatih činjenica, u sklopu borbe KPJ, odnosno SKJ za izgradnju osnova socijalizma, obranu nezavisnosti i izgradnju novih socijalističkih društvenih odnosa.¹¹⁶ Sličan pristup ima i Istorija Saveza komunista Jugoslavije (kratak pregled) autora P. Morače, D. Bilandžića i S. Stojanovića.¹¹⁷

O Narodnom frontu u prvoj fazi poslijeratnog perioda pisao je B. Petranović. U raspravi »Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove«, autor na osnovi izvornih dokumenata razrađuje unutrašnja politička kretanja, politiku kompromisa i pojavu građanskih stranaka, aktivnost građanskih snaga i crkve protiv novog poretka, i u vezi s tim i ulogu NF kao specifične političke organizacije.¹¹⁸ Isti autor bavio se tom problematikom u još nekoliko radova.¹¹⁹ O Narodnom frontu Hrvatske postoji tek jedan prilog M. Potočkog koji obrađuje NF u Zagrebu u prvim mjesecima poslije oslobođenja.¹²⁰

b) monografski radovi

Jedan je od malobrojnih monografskih radova o NF/SSRN i studija J. Marjanovića »Socijalistički savez — oblik prevazilaženja klasičnog političko-partijskog organizovanja« (1965). Autor polazi od teze da se u društvima prelaznog perioda zbiva proces preobražaja ili raspadanja klasičnih političkih partija, kao klasnih političkih organizacija, i nastajanja novih, masovnih političkih organizacija. Nastojeći utvrditi je li Socijalistički savez »oblik prevazilaženja«, uspoređuje sličnosti i razlike između političkog organiziranja u Socijalističkom savezu i političkog organiziranja u partiji »klasičnog« tipa u uvjetima buržoaskog društva. Analizom sadržaja programskih dokumenata i statuta SSRN, autor istražuje organizaciono-institucionalnu strukturu i funkcije organizacije, da bi na kraju zaključio da Socijalistički savez »zaista predstavlja oblik prevazilaženja

¹¹⁵ B. Petranović i Č. Štrbac, Istorija socijalističke Jugoslavije. Opšti pregled, knj. prva, Beograd 1977. Vidi prikaz M. Matičke u ČSP, 2/1978.

¹¹⁶ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1963, str. 423–468, 469–552.

¹¹⁷ P. Morača, D. Bilandžić, S. Stojanović, Istorija Saveza komunista Jugoslavije (kratak pregled), Beograd 1976.

¹¹⁸ B. Petranović, Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd 1969.

¹¹⁹ Isti, Narodni front u političkoj strukturi Jugoslavije (1944–1946), Narodni front i komunisti 1938–1945. Jugoslavija, Čehoslovačka, Poljska. Beograd, Prag, Varšava 1968, str. 646–664. Vidi još: Isti, NOO kao organi revolucionarno-demokratske samouprave, Marks i savremenost, 7, Beograd 1974, str. 78–94 (gdje autor razmatra i JNOF, kao političku osnovu narodne vlasti); isti, Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ, Beograd 1964.

¹²⁰ M. Potočki, Organizacioni razvoj i djelovanje Partije i Narodne fronte u Zagrebu prvih mjeseci poslije oslobođenja, Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zagreb 1971, str. 183–194.

klasičnog partijsko-političkog organizovanja»,¹²¹ da nije politička partija, iako je politička organizacija, i to »viši oblik političkog organizovanja jer znači prevazilaženje partijskog sistema kao izraza protivrečnog karaktera političkog organizovanja u klasnom društvu.«¹²² Povijesni dio studije površno je obrađen i nefunkcionalan u odnosu na ostale dijelove, a zanemaren je i institucionalni okvir u kojem djeluje Socijalistički savez.

U knjizi »Socijalistički savez u borbi za neposrednu demokratiju i samoupravljanje« (1965) J. R. Marjanovića u pretežnom dijelu se istražuje aktivnost organizacije SSRN u općini nakon Petog kongresa SSRNJ, kad je organizacija SSRN, kako autor tvrdi, »delovala sve manje kao prenosilac težnji i interesa radnih ljudi na organe samoupravljanja, a sve više kao oslonac neposredne samoupravne i celokupne društvene političke aktivnosti samih radnih ljudi [...]«.¹²³ Povijesni razvoj i socijalni kontekst u kojem SSRN djeluje tek su naznačeni.

Knjiga »Socijalistički savez radnog naroda u političkom sistemu SFRJ« (1975) I. Vukovića predstavlja, zbog interdisciplinarnog pristupa i sveobuhvatnosti, dosad najiscrpniju studiju o SSRN. Polazeći od osnovnih obilježja i načela političkog sistema SFRJ (3–43) i njegove strukture (46–85), u povijesnoj retrospektivi, služeći se arhivskom gradom i izvorima, on daje genezu NF/SSRN od 1935. do 1974 (88–124). Istražujući dalje prirodu SSRN (134–162), njegove funkcije u društvu (165–222) i odnos s ostalim dijelovima političkog sistema (227–253) te organizacionu strukturu i aktivnost SSRN (257–289), autor na kraju zaključuje da je SSRN, normativno i uistinu, sastavni dio političkog sistema SFRJ.¹²⁴ Njegov položaj, uloga u društvu i organizaciono ustrojstvo mogu se promatrati jedino u kontekstu ukupne društveno-ekonomske i političke strukture, pravih odnosa u društvu, i idejno-političkih i praktičnih iskustava stečenih u toku razvoja SSRN i socijalističke revolucije.¹²⁵ Autor konstatira da, iako »osnovni koncept što se tiče karaktera i društvene uloge SSRNJ odgovara realnim potrebama sadašnje etape revolucije [...]«,¹²⁶ idealno zamišljena normativna struktura još uvijek ne služi razvijanju i jačanju dominantne pozicije radnih ljudi i samoupravnih i demokratskih odnosa u društvu.¹²⁷ Sukob normativnog i stvarnog, pri čemu se »normativno približava onoj tački kada se sve očiglednije počinje kidati veza između koncipiranog modela i stvarnosti«,¹²⁸ izražava se u tome što Socijalistički savez »[...] samo prividno egzistira kao svenarodno samoupravno udruženje radnih ljudi i građana i organiziranih socijalističkih snaga«, dok

¹²¹ J. Marjanović, Socijalistički savez – oblik prevazilaženja klasičnog partijsko-političkog organiziranja (magistarski rad odbranjen 12. XI 1964), Beograd 1965, str. 75.

¹²² *Isti*, nav. dj., 75.

¹²³ J. R. Marjanović, Socijalistički savez u borbi za neposrednu demokratiju i samoupravljanje, Beograd 1965. Vidi prikaz U. Trbovića, *Politička misao*, 1–2/1966.

¹²⁴ J. Vuković, Socijalistički savez radnog naroda u političkom sistemu SFRJ, Beograd 1975, str. 293.

¹²⁵ *Isti*, nav. dj., 294.

¹²⁶ *Isti*, nav. dj., 294.

¹²⁷ *Isti*, nav. dj., 295.

¹²⁸ *Isti*, nav. dj., 294.

je više bio savez foruma u kojem su dominantnu ulogu imale socijalne strukture koje pripadaju kategoriji tzv. »upravljачkog sloja«. ¹²⁹ Izvršno-politička tijela SSRN, smatra Vuković, veoma su često srastala s »centrima političke i ekonomske moći i bila pretežno njima okrenuta«, ¹³⁰ a mnogo su manje bila okrenuta autentičnim interesima svoga članstva. Kao logičan završetak rada, autor razmatra moguća rješenja i izlaze iz teškoća i svojevrsne krize u SSRN. ¹³¹

c) *ostali radovi*

Velik je broj radova koji NF odnosno SSRN promatraju u sklopu globalnog političkog sistema. Problemima teorijskog utemeljenja i osmišljavanja pojma i uloge SSRN, na osnovi povijesnog kontinuiteta organizacije, bave se istaknuti politolozi J. Đorđević, ¹³² N. Pašić ¹³³ i dr. ¹³⁴ Mjesto i uloga Socijalističkog saveza u političkom sistemu i organizaciono-političke promjene u radu organizacije česta su tema knjiga i rasprava u časopisima. Pri tome, većina autora zadržava se na nivou razrađivanja normativnih postavki i općepoznatih i usvojenih činjenica i gledišta, služeći se pri tom tek sekundarnim izvorima. Malobrojni su radovi u kojima se postavlja problem odnosa normativnog i stvarnog. Utoliko ti radovi ne predstavljaju nešto bitno novo, ali ukazuju na mogućnost i pravce u istraživanju. Velik broj autora tematizira Socijalistički savez kao političku osnovu samoupravljanja ¹³⁵ i njegovu ulogu u izbornom, odnosno delegat-

¹²⁹ *Isti*, nav. dj., 295.

¹³⁰ *Isti*, nav. dj., 296.

¹³¹ *Isti*, nav. dj., 298–309.

¹³² J. Đorđević, Politički sistem (prilog nauci o čovjeku i samoupravljanju), Beograd 1967, str. 860–867; *isti*, O samoupravnom i odgovornom društvu, Beograd 1971, str. 462–479; *isti*: Prilog teoriji o Socijalističkom savezu, *Socijalizam*, br. 1, Beograd 1966, str. 6–22.

¹³³ N. Pašić, Klase i politika, Beograd 1968, gl. VIII, str. 329–358; *isti*, Političko organiziranje samoupravnog društva, Beograd, 1970; *isti*, Uloga SSRN u sistemu neposredne demokratije, *Socijalizam*, br. 1, Beograd 1966, str. 22–23.

¹³⁴ R. Ratković, Proces neposredne demokratije i uloga SSRNJ, *Socijalizam*, br. 1, Beograd 1966, *Marks i savremenost*, 2, Beograd 1964; R. Lukić, Društveni osnovi političkih stranaka, *Marks i savremenost*, 2, Beograd 1964; *isti*, O političkoj privredi SSRNJ, *Socijalizam*, br. 1, Beograd 1966, str. 57–59; M. Pečujlić, Prevazilaženje nekih tendencija formalne samoupravne demokratije, *Socijalizam*, br. 1, Beograd 1966, str. 33–38; O. Ibrahimagić, Socijalistički savez: politička organizacija ili revolucionarni pokret, Socijalistički savez društvene organizacije i udruženja građana u političkom sistemu, studijski centar, GKSK BiH, Sarajevo 1972; I. Fišić i A. Mujkić, Socijalistički savez kao konstitutivni element političkog sistema, na ist. mj.

¹³⁵ J. Marjanović, Socijalistički savez u sistemu samoupravljanja, Beograd 1978; M. Rakić, Socijalistički savez i samoupravljanje, Beograd 1965; *isti*, Političko odlučivanje i uloga SSRNJ, *Socijalizam*, 10/1965, 1246–1260; *isti*, Socijalistički savez i samoupravljanje, *Naše teme*, 8/1966, 1542–1545; A. Fiamengo, Samoupravljanje i proces prevladavanja birokratsko-oligarhijskih tendencija, *Socijalizam*, 1/1966, 43–51; K. Hadži-Vasilev, Socijalistički savez – objektivna politička potreba radnog čovjeka, *Socijalizam*, 1/1966, 51–57; V. Četković, Nova uloga Socijalističkog saveza u razvijanju neposredne demokratije, *Socijalizam*, 11–12/1971, 1337–1346; M. Carević, Društvena funkcija i uloga Socijalističkog saveza u samoupravnim uslovima, (u) Socijalistički savez, društvene organizacije i udruženja građana...; K. Turka, Socijalistički savez – politička osnova samoupravljanja, na ist. mj.; Lj. Saranović, Mesto i uloga društveno-politi-

skom sistemu¹³⁶ (gdje se bilježe i prvi rezultati empirijskih istraživanja). Brojni su i publicistički radovi u kojima se raspravlja o različitim sadržajima i oblicima rada SSRN u svim sferama društvenog života.¹³⁷

Zaključak

Narodni front Jugoslavije (Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije), odnosno Narodni front Hrvatske (Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske) nije do sada bio česta tema istraživanja. Nedostatak kvalitativnih studija, koje bi proučavale NF (SSRN) u povijesnom kontinuitetu u vezi s društveno-ekonomskim i političkim odnosima u društvu,

tičkih organizacija u našem društvu, *Narodna armija*, Beograd 1965; R. Smiljković, Društveno-političke organizacije idejni i politički faktor konstituisanja samoupravljanja, Beograd 1972; V. Rus, Socijalistički savez i kadrovska politika, *Gledišta*, 4/1968, 575–580; isti, Demokratizacija – Naše osnovno raskršće, *Marks i savremenost*, 7/1974, 296–310; A. Fira, Ustavni položaj SSRNJ, *Socijalizam*, 1/1966, 59–63; I. Vuković, Socijalistički samoupravni sistem SFRJ: osnove društveno-ekonomskog i političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Beograd 1978; M. Zečević, Društvene organizacije i udruženja građana, Beograd 1976; Uloga SSRN u samoupravnom društvu, Novi Sad 1969; Društveno-politički sistem socijalističkog samoupravljanja, sveska osma, Beograd 1977; Diskusija o studiji Edvarda Kardelja, *Naše teme*, 12/1977.

¹³⁶ Vidi: Izborni sistem u uslovima samoupravljanja (materijali simpozijuma održanog u Beogradu 6. 7. i 8. oktobra 1966), Beograd 1967 (izvještaj N. Pašića, 7–20; izvještaj M. Boškovića, 20–26; F. Hočevnar: Uloga birača i društveno-političkih organizacija, 154–158; R. Hukić: Uloga SSRN u izbornom procesu, 1958–160; S. Milosavljević, Izbori i društveno-političke organizacije, Skupštinski izbori 1967, Beograd 1968, 47–69; Socijalistički savez u skupštinskim izborima, Beograd 1969; A. Purivatra i N. Duraković: Socijalistički savez i izborni sistem, Socijalistički savez, društvene organizacije . . ., B. Caratan, Društveno-političke organizacije u delegatskom sistemu, Teorija i praksa delegatskog sistema, Zagreb 1979, 225–243.

¹³⁷ D. Vučić, Društvene organizacije kao dio sistema samoupravljanja u komuni, Beograd 1963; M. Mijušković, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1957; D. Milivojević, Svenarodni parlament. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1960; D. Božić: Socijalistički savez – politička osnova samoupravljanja, Zagreb, *Narodne novine*, 1967; isti: Uloga i mjesto Socijalističkog saveza u daljnjoj izgradnji samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa, Zagreb 1970; Ž. Marković, SK kao unutrašnja snaga Socijalističkog saveza, *Socijalizam*, 7–8, Beograd 1970, str. 944–955; M. Mihaljica, Socijalistički savez i općinske skupštine, *Socijalizam*, 7–8, Beograd 1970, str. 967–974; D. Popović, Samoupravni odnosi u kulturi i SSRNJ, *Socijalizam*, 1, Beograd 1966, str. 86–92; D. Plašić, Uloga i zadaci Socijalističkog saveza u razvoju društveno-ekonomskih odnosa u Zagrebu, Zagreb 1965; A. Biber, Uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u razvijanju samoupravnih odnosa, Zagreb 1966; Z. Tomac, Politizacija bitan element reforme SSRN; B. Caratan, Socijalistički savez između programa i akcije; J. Petrinović, Činilac političke integracije svih slojeva društva; A. Krajnović, O nekim karakteristikama stvaranja i razvoja Socijalističkog saveza; S. Šuvar, Nekoliko refleksija o ulozi Socijalističkog saveza; M. Pavičić, Samosvojan oblik socijalističkog pokreta; S. Radovanović, O socijalističkom savezu na selu; N. Slamnik, Transmisija ili alternacija višepartijskom sistemu?; M. Škerbić, Socijalistički savez u borbi za ekonomsku i političku dominaciju radničke klase, *Naše teme*, 1, Zagreb 1969; N. Slamnik, Socijalistički savez kao faktor podizanja i razvijanja samoupravljačke političke kulture, *Politička misao*, 1, Zagreb 1970, str. 63–70; Z. Tomac, Politička kultura i društveno-političke organizacije, na ist. mj.; R. Rajović: Od Fronta slobode do Socijalističkog saveza, Zagreb 1965.

nameće potrebu ozbiljnog istraživačkog rada. Osnove za takav pristup postoje: dostupni su svi važni izvori, i to veoma obimni, a korišćenje arhivske građe upotpunilo bi do kraja znanstvenoistraživački postupak. Posebno se, kao otvoreno i tek naznačeno područje istraživanja ove specifične organizacije, javlja odnos normativnog i empirijskog.

Odbir i analiza literature pokazuju da (iako je NFH [SSRNH] promatran u sastavu NFJ [SSRNJ]) o Narodnom frontu Hrvatske (Socijalističkom savezu radnog naroda Hrvatske) uopće ne postoje istraživački radovi. Sve to ukazuje na potrebu istraživanja te problematike u okviru proučavanja povijesti socijalističke izgradnje u SR Hrvatskoj.